

Лагода Катерина Олександрівна,
(Харківський національний університет внутрішніх справ)

УДК 343.97

ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ ФАКТОРІВ НЕВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Стаття присвячена дослідженню окремих правових та організаційно-управлінських факторів невиконання судових рішень. Акцентовується увага на криміногенних недоліках норм матеріального права, зокрема, конструювання їх санкцій, що сприяють ухиленню від виконання судових рішень. Відстоюється думка про суттєвий криміногенний вплив корупції в судових органах, Державній виконавчій службі, відсутності належного судового й внутрішньовідомчого контролю за виконанням судових рішень, а також кримінологічно обґрунтованої методики прийняття (винесення) таких рішень, забезпечення їх виконання.

Ключові слова: *судове рішення, невиконання, правові фактори, організаційно-управлінські фактори, контроль, корупція.*

Відповідно до ч. 5 ст. 124 Конституції України судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території держави. Ця норма закріпила одну з основ механізму розбудови правової, демократичної, соціальної держави. І в цьому сенсі правосуддя має бути живим. Його онтологічний вимір втілюється не тільки у справедливому, об'єктивному, неупередженому судовому розгляді, а й у реалізації прийнятих судом рішень, упорядкуванні життєдіяльності згідно його приписів, що мають вирішувати в правовому полі соціальні конфлікти, знімати напруженість, утверджувати основоположні принципи ліберально-демократичного суспільного устрою, зміцнювати вектор розвитку, націлений на цінності громадянського суспільства. Разом з тим, як засвідчують дані офіційної статистичної звітності МВС України щоро-

© Лагода К. О., 2014

ку реєструється близько 300 злочинів, передбачених ст. 382 КК України – невиконання судового рішення. Значне поширення кримінальної активності за означеним напрямком підриває функціональну спроможність судової влади, а разом – й державної влади в цілому. Інтенсивне відтворення невиконання судових рішень створює живильне підґрунтя для правового нігілізму, зростання розриву зв'язку між громадськістю та апаратом публічного управління, консервування останнього на виконанні вузькокорпоративних, а інколи – й політизованих, задачах при збереженні номінальних параметрів легітимності. Відтак, створюються й умови для активізації злочинної діяльності – похідної від процесів нівелювання судових механізмів впливу на суспільні відносини.

У зв'язку з цим можна стверджувати, що невиконання судових рішень є потужним фактором самодетермінації злочинності, розгортання якої зумовлює криміногенні наслідки як на індивідуальному рівні відтворення злочинної поведінки, так і у їх проєкції на площину масових соціальних практик. Наразі вказані проблемні аспекти реалізації правосуддя в Україні лишають чимало вільних зон для наукового пошуку, провадження якого на сьогоднішній день видається нагальною потребою.

Теоретичним дослідженням протидії злочинам проти правосуддя приділялася увага такими вченими, як Ю. В. Александров, М. І. Ануфрієв, М. І. Бажанов, О. М. Бандурка, В. І. Борисов, Ю. В. Баулін, А. М. Бойко, І. Г. Богатирьов, О. О. Вакулик, А. В. Воронцов, А. В. Галахова, М. Н. Голоднюк, В. В. Голіна, В. О. Глушков, Н. О. Гуторова, С. А. Денисов, Т. М. Добровольський, О. М. Джужа, О. О. Дудоров, А. П. Закалок, В. С. Зеленецький, О. Г. Кальман, В. Ф. Кириченко, М. Й. Коржанський, О. М. Костенко, М. І. Колос, М. В. Косюта, В. М. Кудрявцев, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, В. Т. Маляренко, О. І. Медведько, М. І. Мельник, П. П. Михайленко, С. С. Мірошніченко, А. А. Музика, Ю. В. Орел, В. І. Осадчий, Л. М. Палюх, М. І. Панов, І. О. Плужнік, А. В. Савченко, Г. П. Середа, В. О. Туляков, А. В. Раденький, Ш. С. Рашковська, Б. В. Романюк, О. М. Сокуренко, В. В. Сташис, Є. Л. Стрельцов, Е. Г. Стоматов, С. А. Тарарухін, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, М. Д. Шаргородський, с. С. Яценко та інші. На дисертаційному рівні кримінологічні проблеми запобігання злочинам проти правосуддя були досліджувані у докторській дисертації С. С. Мірошніченка (2012 рік). Разом з тим, визнаю-

чи суттєвий внесок означеної плеяди вчених у вирішення заявленої проблематики, слід все ж зауважити на відсутності комплексних сучасних наукових розробок, присвячених описанню, поясненню, аналізу процесів детермінації невиконання судових рішень. Викладені обставини у своїй сукупності засвідчують актуальність терми цієї статті.

Метою статті є формування узагальненої інформаційної моделі детермінаційного комплексу невиконання судових рішень.

Детермінація злочинності традиційно відноситься до числа одних з найбільш дискусійних та ускладнених теоретичною перевантаженістю предметів кримінологічного дослідження. Сучасна доктрина рясніє багатьма концепціями, напрямками, в межах яких надається характеристика як принципових, універсальних закономірностей криміногенної детермінації, так і окремих її різновидів. До них, зокрема, відносяться численні теорії позитивістського толку, ранжовані на соціологічний, психологічний, біологічний позитивізм, а також синергетична концепція, модульна теорія конструювання соціуму тощо. Вони є загалом відомими, а тому не потребують додаткового описання в межах цієї роботи. В той же час, аби забезпечити композиційну монолітність дослідження зауважимо, що за його методологічною основою ми обрали інтегративну концепцію, у контурах якої опиняються філософія діалектичного детермінізму з дотичними до неї принципом системності, історизму, законом діалектичного протиріччя, всезагального універсального зв'язку, а також генеалогічний підхід до аналізу детермінаційної природи злочинності, структурно-функціональний аналіз її факторів. Наведений світоглядний базис наукового споглядання в цілому визнається в тій чи іншій варіації у сучасній кримінологічній науці в якості оптимального [1, с. 45; 2, с. 20; 3, с. 11 та ін.]. Оперування його положеннями дозволяє зробити висновок про те, що невиконання судових рішень виявляє низку детермінаційних зв'язків із чинниками правового, організаційно-управлінського, економічного, соціально-психологічного характеру. І якщо останні дві групи мають загальну приналежність до більшої частини злочинності, то перші дві – мають специфічний відтінок, притаманний саме детермінації невиконання судових рішень. Стисло їх охарактеризуємо.

Правові фактори невиконання судових рішень виявляють своє буття у сфері взаємодії неформальних соціальних

практик та елементів механізму правового регулювання. В цьому контексті перш за все мова йде про криміногенні недоліки позитивного права. На сьогодні законодавство України незбалансоване, суперечливе та невиважене, містить значну кількість економічно не забезпечених гарантій, які неможливо виконати через обмеженість ресурсів, якими володіє держава. Неможливість виконання судових рішень у такому разі є похідною, вторинною проблемою, наслідком незбалансованості законодавства. Маються на увазі такі проблемні питання, як непередбачення в державному бюджеті коштів для виплат, бюджетне фінансування яких гарантоване законодавством (компенсації, пільги, надбавки тощо), встановлення відповідно до законодавчих актів мораторію на примусову реалізацію майна, що унеможливило виконання судових рішень, або зупинення виконавчого провадження щодо певних категорій підприємств [4].

Також звертають на себе увагу й інші вади матеріально-го права, зокрема ті, що виявляються у конструюванні санкцій статей Особливої частини Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Бюджетного, Податкового, Митного кодексів, інших нормативно-правових актів, які в низці випадків не в повній мірі забезпечують можливість обрання належного виду й міри покарання, того чи іншого стягнення (адміністративно-правового, фінансового-правового тощо), цивільно-правової, господарсько-правової реституції, зумовлюють їх сприйняття як *несправедливих*. Л. С. Явич з цього приводу зауважує, що справедливість не тільки одна з найважливіших етичних категорій, вона одночасно є і юридичною категорією, оскільки справедливість поширюється далеко за межі моральних відносин і виступає однією з найважливіших засад права, законності, правосуддя [5, с. 23]. Дійсно, сучасне правове поле України далеке від ідеалів соціальної справедливості. Недарма в наці час від час порушується проблема зловживання правом, яка, до речі, й досі не знайшла свого вирішення, зокрема в контексті кримінологічно значущих властивостей цього явища.

Справедливість знаходить своє переломлення в різних урегульованих правом сферах, у тому числі й у правоохоронній діяльності, у застосовуваних до засуджених заходах покарання, де справедливість здобуває якості правової категорії. Так, справедливість стала принципом кримінального законодавства, принципом застосування покарань після включення категорії

«справедливість» у понятійний апарат кримінального права (наприклад, у ст.ст. 6, 43 КК Російської Федерації) [6, с. 316]. При цьому, як вважає А. І. Екімов, здобуваючи юридичну специфіку, справедливість не втрачає притаманних їй якостей. Правильно буде сказати, що вимога справедливості, виражена через право, виступає і як моральна, і як правова вимога. Причому, якби вона перестала бути справедливою з погляду моралі, то і будучи вираженою у праві, також не була б справедливою. Отже, справедливість, що виражається в праві, є етико-юридичним феноменом [7, с. 70]. Втіленню справедливості у праві має слугувати забезпечення його відповідності існуючим інноваційним тенденціям суспільного розвитку та наявним загрозам їх обструкції, в тому числі й криміногенними проявами. На сьогоднішній день, на жаль, порушення норм позитивного права не завжди означає наявність реальної суспільної небезпечності чи шкідливості, що є наслідком як природної інертності права, так і недоліків у правотворчій діяльності, що не забезпечена в достатній мірі належним науковим, в тому числі й кримінологічним, супроводженням;

Певними недоліками, які також здатні набувати криміногенних рис, характеризується й стан правового регулювання діяльності Державної виконавчої служби. Наразі Державна виконавча служба входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб) відповідно до законів України. Однак, не дивлячись на низку вжитих заходів з реформування її правового статусу, повноважень, Державна виконавча служба поки що не може забезпечити право кожного громадянина на своєчасне і повне виконання судових рішень.

Організаційно-управлінські фактори також виявляють потужний вплив на поширення невиконань судових рішень. До них, на нашу думку, слід віднести наступні:

- надвисокий рівень корупції в судовій системі, яка нівелює основні принципи функціонування судової гілки влади, формує нігілістичний антураж довкола державного апарату в цілому, поглиблює кризу довіри громадян до суду як справедливого соціального арбітра;

- відсутність безпосереднього зв'язку між ухваленням судового рішення та його виконанням. Цей зв'язок був втрачений після ліквідації посад судових виконавців у складі загаль-

них судів та створення окремої виконавчої служби в системі органів виконавчої влади. Цілком зрозуміло, що зроблено це було з метою усунення непритаманних судам функцій щодо забезпечення виконання власних рішень, з урахуванням рекомендацій відповідних європейських інституцій. Однак практика, що склалася в Україні, свідчить про недоцільність цілковитого відокремлення виконавчої служби від судової системи, що певним чином негативно вплинуло на ефективність системи виконавчого провадження та значною мірою нівелювало фундаментальний принцип здійснення правосуддя – принцип обов'язковості судового рішення. Згідно з практикою Європейського суду з прав людини право на виконання судового рішення є невід'ємною складовою права на доступ до суду, передбаченого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Тому, вважаємо, слід погодитись із думкою, що для розв'язання проблеми невиконання судових рішень необхідно визначити комплексний підхід, у тому числі шляхом запровадження структурних змін в організації діяльності Державної виконавчої служби [8];

- відсутність належного рівня й якості судового контролю за діяльністю Державної виконавчої служби;

- суди не мають на озброєнні в достатній мірі кримінологічно обґрунтованої методики прийняття (винесення) тих чи інших рішень, яка б мінімізувала об'єктивні ризики їх невиконання;

- відсутність належного наукового та організаційно-правового забезпечення кримінологічної діяльності державних виконавців як суб'єктів індивідуальної профілактики невиконання судових рішень та інших злочинів. На нашу думку, вказаний аспект діяльності державних виконавців має знайти належне своє втілення у системі їх професійної підготовки, навчання й практики забезпечення виконання судових рішень;

- слабкий внутрішньовідомчий контроль у системі Державної виконавчої служби, що має своїм наслідком поширення практики несумлінного ставлення державних виконавців до своїх службових обов'язків, вчинення ними корупційних діянь. Так, зокрема, за даними Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ, кількість скарг на дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи Державної виконавчої служби зросла з трохи більш як

13 тисяч у 2011 році до майже 17 тисяч у 2012 році, що становить близько 30 %;

– відсутність комплексної стратегії реформування Державної виконавчої служби, яка б передбачала системні інституційні перетворення найбільш фундаментальних основ її функціонування – від спеціалізованої підготовки кадрів до розвинутих, диференційованих науково обґрунтованих методик забезпечення виконання судових рішень в залежності від галузевої приналежності судового провадження, змістовної специфіки типових рішень, їх адресатів тощо.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що наведені фактори невиконання судових рішень можуть розглядатися лише як окремі криміногенні прояви нормативно-правового та організаційно-управлінського характеру, які, втім, ілюструють складність, насиченість й багаторівневність всього детермінаційного комплексу аналізованих злочинів. Їх системне дослідження та вироблення стратегічно й тактично виваженого комплексу заходів протидії їм є завданням подальшого наукового пошуку в цьому напрямку.

Список використаних джерел:

1. Курс лекцій по криминологии / Под ред. проф. Даньшина И. Н. (Общая часть) и проф. Голины В. В. (Особенная часть). – Х. : «Одиссей», 2007. – 280 с.

2. Орлов Ю. В. Кримінологічна експертиза нормативно-правових актів і їх проектів: науково-методичне забезпечення : монографія / Ю. В. Орлов. – Сімферополь : КРП «Видавництво «Кримнавчпеддержвидав»», 2010. – 266 с.

3. Шепеленко Л. А. Преступность как система: попытка критического анализа : монография / Л. А. Шепеленко. – Луганск : РИО ЛГУВД, 2006. – 94 с.

4. Романюк Я. М. Тези виступу на парламентських слуханнях «Про стан виконання судових рішень в Україні» 22 травня 2013 року / Я. М. Романюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://static.rada.gov.ua/zakon/new/par_sl/sl2205113.htm.

5. Явич Л. С. Право развитого социалистического общества (сущность и принципы) / Л. С. Явич. – М. : Юрид. лит., 1978. – 224 с.

6. Степанюк А. Х. Актуальні проблеми виконання покарань (сутність та принципи кримінально-виконавчої діяльності: теоретико-правове дослідження) : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 / А. Х. Степанюк. – Х., 2002. – 393 с.

7. Экимов А. И. Справедливость и социалистическое право / А. И. Экимов. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1980. – 120 с.

8. Татьков В. І. Тези виступу на парламентських слуханнях «Про стан виконання судових рішень в Україні» 22 травня 2013 року / В. І. Татьков [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://static.rada.gov.ua/zakon/new/par_sl/sl2205113.htm.

Статья посвящена исследованию отдельных правовых и организационно-управленческих факторов невыполнения судебных решений. Акцентируется внимание на криминогенных недостатках норм материального права, в частности, конструировании их санкций, что способствует уклонению от выполнения судебных решений. Отстаивается мысль о существенном криминогенном влиянии коррупции в судебных органах, Государственной исполнительной службе, отсутствии надлежащего судебного и внутриведомственного контроля за выполнением судебных решений, а также криминологически обоснованной методики принятия (вынесения) таких решений, обеспечения их исполнения.

Ключевые слова: судебное решение, неисполнение, правовые факторы, организационно-управленческие факторы, контроль, коррупция.

The article is devoted to research of some legal and organizationally-administrative factors of non-fulfillment of court decisions. Attention on the criminogenic lacks of material law norms is accented, in particular, constructing of their approvals, that assists avoiding implementation of court decisions. An idea is defended about substantial criminogenic influence of corruption in judicial bodies, Government executive service, absence of the proper judicial and interdepartment control after implementation of court decisions, and also criminology reasonable methodology of acceptance (taking away) of such decisions, providing of their execution.

Key words: court decision, nonperformance, legal factors, organizationally-administrative factors, control, corruption.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2014
